

Text: Sven Forsström

Foto: IngerLantz

Hästarnas beteende styrs till stor del av deras instinkter, och det är helt ofrånkomligt att vi människor måste ta med hästarnas instinkter i beräkningen, när vi hanterar dem, tränar dem rider eller kör dem eller bara umgås med dem.

En bekant till mig, en duktig NH-tränare, brukar prata om IS (InstinktsSkit), därför att han anser att hästarnas instinkter orsakar en mängd problem i samband med träning av hästar. Och det ligger en hel del i den uppfattningen, bl a därför att ett instinktivt beteende alltid har företräde framför ett inlärt beteende. Detta gäller alla djur, inte bara hästar, och hänger samman med instinkternas ursprung och funktion. När det gäller hästar menar min bekant i första hand flyktinstinkten, som ofta ställer till problem, särskilt om vi människor inte vet hur vi ska bära oss åt. Å andra sidan är flyktinstinkten hos hästar också den största tillgång vi har i vårt arbete med att träna dem. Flyktinstinkten är nämligen den bästa "motor" vi kan använda oss av för träning och utbildning av hästar.

Vad är då instinkter?

Instinkter är medfödda och man kan säga att de är naturens geniala sätt att förprogrammera ett visst beteende för att underlätta artens överlevnad. Ett exempel: hästens sätt att överleva är att fly. Om varje enskild hästindivid skulle vara tvungen att lära sig att fly skulle det ta alldeles för lång tid. Och alldeles för många hästar skulle dö innan de hann lära sig att fly, så hästen skulle ha varit utdöd för mycket länge sedan utan sin flyktinstinkt. Hästen är alltså ett flyktdjur, som i många situationer styrs av flyktinstinkten.

Vilka är de viktigaste instinkterna hos hästar?

Hästen är ett flyktdjur. Flyktinstinkten är därför den allra viktigaste av de instinkter, som styr hästars beteende. Hästen är också ett flocklevande djur, och i vilt tillstånd är det livsavgörande för en häst att tillhöra en flock. Hjordinstinkten är därför väldigt stark hos hästar. Hjordinstinkten är nära sammankopplad med aggression – rangordningen bygger på aggression. Aggression är en egen instinkt och räknades av en av de största etologerna genom alla tider, Konrad Lorenz, till ”de fyra stora instinkterna”. För att överleva måste hästar också äta och fortplanta sig. Födosöks- och fortplantningsinstinkterna är lika grundläggande hos hästar som hos alla andra djur.

De viktigaste instinkterna, som styr hästars beteende, är därför flykt-, hjord-, aggressions-, födosöks- och fortplantningsinstinkterna.

Flyktinstinkten

Instinkten att fly är hästars sätt att överleva. En häst, som blir rädd, försöker ALLTID i första hand att fly om den har möjlighet till det. Det är förklaringen till att vi betecknar hästen som ett flyktdjur. Den utlösande faktorn för flyktinstinkten är rädsla, vilket innebär att det är naturligt för en häst BÅDE att fly och att vara rädd.

I nästan alla situationer styrs hästens beteende av flera olika samverkande instinkter, det är balansen mellan de olika instinkterna, som avgör hästens beteende i varje enskild situation. Med ett enda undantag: Flykt. Flyktinstinkten är den enda av alla instinkter, som ensam kan ta över och styra ett djurs beteende. Detta gäller både hästar och alla andra djur. En panikslagen flyende häst är totalt blockerad för alla andra intryck, den känner inte smärta och den kan omöjligt lära sig något nytt.

Men flyktbeteendet styrs av GRADEN av rädsla. Hästar blir ju inte alltid panikslagna, de kan reagera med olika förstadier till flykt, beroende hur stor rädsla – eller hur stort obehag – de känner. För hästars benägenhet att undvika obehag är också en form av flyktbeteende. Det är denna del av hästarnas flyktinstinkt vi kan utnyttja som ”motor” vid inläring och träning.

Hjordinstinkt

Hjordinstinkten innebär att vissa djur, exempelvis hästar, i naturligt tillstånd alltid lever tillsammans med andra djur av samma art. Det finns flera goda skäl att göra det för ett djur som hästen: bättre utnyttjande av föda, större möjligheter till fortplantning och artens överlevnad, bättre försvar mot fiender osv. Hjordinstinkten driver alltså flocklevande djur att hålla ihop, och det har mycket stor betydelse för hästars beteende. En häst är skapt för att leva tillsammans med andra hästar. Den kan klara att leva i sällskap med individer av andra arter, t ex människor, kor, hundar, kaniner eller något annat, men blir både fysiskt och mentalt störd om den tvingas leva i ensamhet. Naturens syfte med att ge hästar hjordinstinkt är att hålla ihop en grupp individer i en grupp. Det är förklaringen till att hästar ofta blir oroliga, när de lämnas ensamma i stallet eller hagen.

Aggression

Nästan alla levande djur har medfödd aggressionsinstinkt, åtminstone i någon mån. Aggression är nämligen nödvändig för artens överlevnad, exempelvis för att se till att den starkaste hannen inom arten får fortplanta sig och för sina egenskaper vidare till nästa generation. Men den allra viktigaste funktionen hos aggressionsinstinkten är att stöta bort individer av samma art för att uppnå ett bättre utnyttjande av födoresurser. Om alltför många individer av samma art lever inom ett begränsat område är ju risken stor att födan inte räcker till alla! Aggression riktar sig nämligen nästan alltid mot individer av samma art – eller mot individer, som djuret behandlar som artfränder. När ett rovdjur dödar sitt byte är det alltså INTE frågan om aggression i ordets rätta bemärkelse! Undantag är främst s k kritiska

reaktioner, exempelvis när en trängd häst utan möjlighet att fly försöker slå sig fri. Då riktar den sin instinktiva aggression mot vilken individ som helst, oavsett art.

Hjordinstinkt och aggression i samverkan: Rangordning

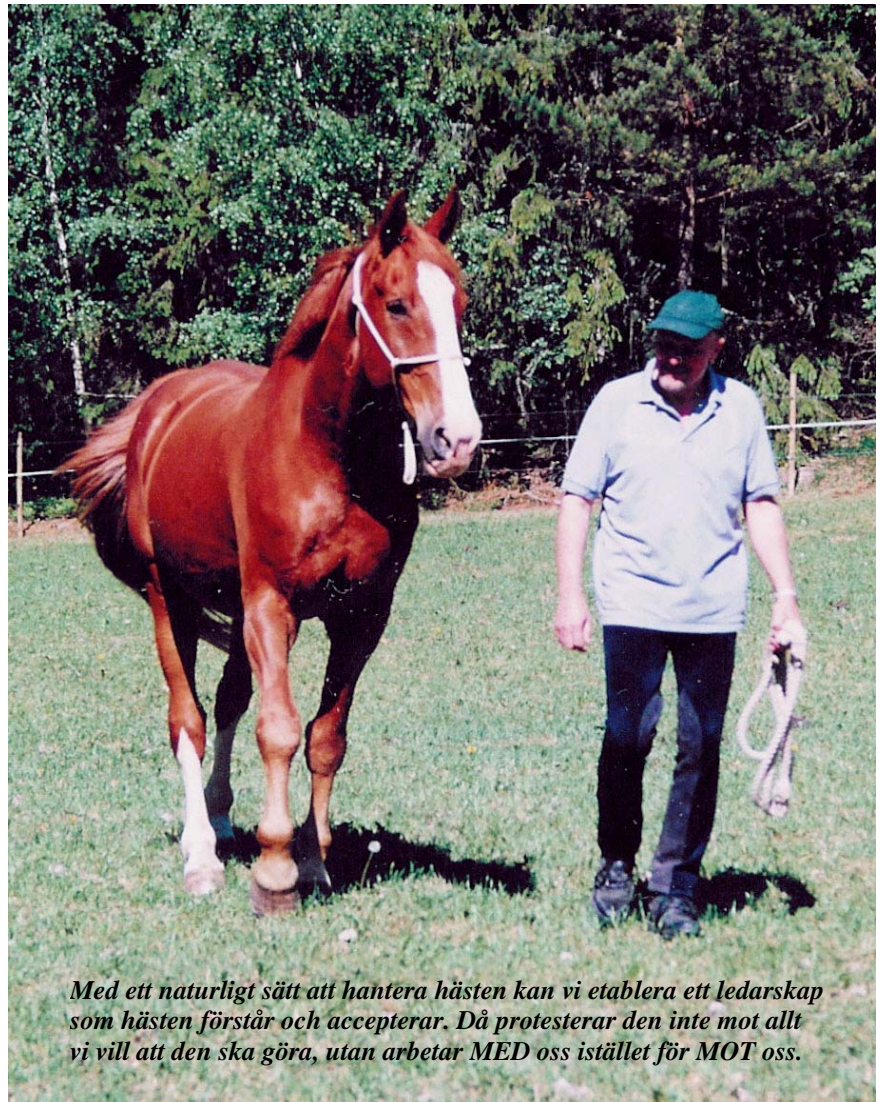
Alla hjord- eller flocklevande djur har ett system för att undvika onödiga strider inom arten. Sådana strider kan ju leda till att alltför många individer inom en art dödas, så att artens existens hotas. Systemet för att undvika inbördes strider är rangordning.

Rangordning är naturens eget geniala system, som gör det möjligt för djur att leva tillsammans med andra djur av samma art utan att strida inbördes i onödan. Rangordningen innebär för hästars del att av två hästar är alltid en ranghög och den andra ranglåg. Det finns inga undantag. Den ranghöga hästen kan vara aggressiv mot den ranglåga, som då flyr om den bara kan (rangordning bygger på aggression). Men den ranglåga hästen är aldrig aggressiv mot den ranghöga, för den vet att det inte lönar sig. På etologiskt fackspråk kan detta uttryckas som att fastställd dominans utgör en mycket stark hämning mot aggressivt beteende hos den underlägsna individen. Istället styrs den ranglåga hästen av hjordinstinkten och försöker efter bästa förmåga att göra som den ranghöga hästen vill. Om den inte gör det blir den bortkörd, och det vill den inte.

Det är precis denna samverkan vi människor kan utnyttja för att få hästen att arbeta MED oss istället för MOT oss. Om vi låter hästen ta kommandot och vara ranghög kommer den att protestera "av princip" mot alla initiativ vi tar. Om vi istället är ranghöga kommer hästen istället att göra allt den kan för att göra som vi vill. Och rangordningen är så viktig för hästen att den inte kan leva utan den. Resultatet blir att om vi inte ser till att bli ledare för hästen, så kommer den att ta kommandot och bli ledare för oss. Vi har inga andra alternativ att välja på.

Födosöksinstinkten

Alla djur föds med en stark instinkt att söka föda på det sätt som just det djuret är skapt för. Katter är exempelvis skapta (eller utvecklade) för att fånga och äta möss, det är därför de är försedda med böjda och vassa klor. Det är också därför, som födosöksbeteende hos katter innebär att de lurpassar på möss. Motsvarande beteende hos hundar är att springa omkring och

Med ett naturligt sätt att hantera hästen kan vi etablera ett ledarskap som hästen förstår och accepterar. Då protesterar den inte mot allt vi vill att den ska göra, utan arbetar MED oss istället för MOT oss.

nosa efter föda. Hos hästar består en viktig del av födosöksbeteendet av att tugga. Inte nödvändigtvis äta, utan just tugga. Det är förklaringen till att hästar, som får för lite stråfoder att äta, kan utveckla stereotypa beteenden som krubbitning – en häst MÅSTE helt enkelt få tugga!

Fortplantningsinstinkten

Fortplantningsinstinkten – eller sexualiteten – är självfallet viktig för artens överlevnad. Utan den skulle inga djur fortplanta sig och arterna skulle ha mycket svårt att överleva. Sexualiteten styrs huvudsakligen av hormoner. Ston blir brunstiga, och brunst hos ston utlöser i sin tur sexuellt beteende hos såväl hingstar som valacker.

Instinktiva beteenden kan förstärkas...

Alla former av beteende hos hästar och alla andra djur måste utlösas av någon form av retning. Detta gäller både instinktivt och inlärt beteende. Skillnaden ligger främst i att inlärd beteenden nästan alltid behöver en retning utifrån för att utlösas, medan de flesta instinktiva beteenden kan utlösas av både inre och yttre retningar. Ett par exempel: För att få en häst att flytta sig eller lyfta en hov måste man ge den någon form av signal om vad man vill att den ska göra. Utan signal gör den inte som man vill (inlärt beteende – yttre retning). En häst som är krubbitare tuggar på stallinredningen. Den har ett medfött behov av att tugga, och detta behov måste den få uppfyllt (instinktivt beteende – inre retning). När den fyller detta behov genom att bita i krubban upplever den en intensiv tillfredsställelse, beteendet leder till ökad produktion av endorfiner. Endorfiner är ämnen, som kroppen själv producerar och de är kemiskt besläktade med morfin. En äkta krubbitare kan faktiskt jämföras med en narkoman, eftersom den blir starkt beroende av sina ”endorfinkickar”.

En del instinktiva beteenden är så starkt förprogrammerade i djuret att det MÅSTE utföra det. Fodosöksbeteende är ett exempel. En proppmätt katt fortsätter t ex att lurpassa på möss en bra stund, en mätt hund springer omkring och nosar, och en nyutfodrad häst kan mycket väl fortsätta att tugga efter att ha satt i sig hela fodergivan. Men en utsulten katt lurpassar mycket mer *intensivt* på möss, en hungrig hunds nosande är också mycket mer *intensivt* och en hungrig häst *koncentrerar sig helt* på att tugga. Etologer brukar kalla detta för *aptitbeteende* och förklara att det beror på att tröskeln för den inre retning, som utlöser beteendet är sänkt. Ett länge ej uppfyllt behov att utföra ett medfött instinktivt beteende ger alltså resultatet att beteendet behöver en mycket svagare retning för att utlösas OCH att beteendet blir mer intensivt.

Om nu någon skulle komma på idén att förstärka – eller försvaga – ett beteende som lurpassande hos en katt, springa omkring och nosa hos en hund eller tuggande hos en häst, så vore det ganska enkelt att genomföra. Bara genom att ge djuret ifråga för litet eller för mycket foder.

Ett talande exempel från hästarnas värld är det som händer vid boxvila. Om en aktiv och vältränad häst ordinerar boxvila i 4 veckor pga en skada, så brukar ungefär följande hända. De första dagarna – eller så länge hästen är akut påverkad av sin skada – är den lugn och stillsam i boxen. I takt med att hästen känner mindre av smärtan från sin skada påverkas den av sina instinkter. Den känner sig instängd och försöker fly, den har ett starkt behov av att vara tillsammans med sina flockkamrater, den kan inte få utlopp för sin aggression mot flockkamraterna, och eftersom foderstaten dras ner under vila får den inte tillräckligt mycket stråfoder att tugga på. Alltså blir den orolig och klättrar på boxväggarna för att komma ut ur sitt fängelse och söka upp sin flock, den blir lätt aggressiv mot människor (i brist på hästar) och den tuggar på allt den kommer åt att tugga på. Förklaringen är att instinkternas retningströsklar är så låga att beteendena utlösas av mycket svaga inre retningar.

...och försvagas

Men instinktiva beteenden kan också försvagas. Ett bra exempel är flyktinstinkten. Flyktbeteende hos hästar orsakas av rädsla. Det är naturligt för en häst att vara rädd, och principiellt sett är en häst rädd för allting till dess den har lärt sig att det inte är farligt. Ett flyktdjur som hästen MÅSTE helt enkelt kunna lära sig att vissa saker inte är farliga, annars skulle den alltid vara på flykt! Hästen är förmodligen det av alla flyktdjur, som har störst förmåga att lära sig tolerera obehagliga retningar, dvs lära sig att vissa saker inte är farliga. Listan över obehagliga saker vi kan lära en häst att inte vara rädd för kan göras hur lång som helst: människor, sadlar, grimmor, spön, täcken, klippmaskiner, bilar, traktorer, presenningar osv i all oändlighet. Men en häst saknar förmågan att resonera sig fram till att något är ofarligt, den måste få chans-en att lära sig på sitt eget sätt. Den överlägset bästa metoden att lära en häst att inte vara rädd för något speciellt är vanlig toleransträning, eller habituering som det heter på fackspråk. Det innebär att man utsätter hästen för en väldigt försiktig retning med det man vill lära den att inte vara rädd för – t ex en sadel – och gradvis ökar retningen till dess hästen inte längre är medveten om retningen.

Att röra vid alla delar av hästen med händerna, ett grimskäft eller ett rep, en borste eller en plastpåse är också ett viktigt sätt att visa hästen att den inte behöver vara rädd för dig.

Det är viktigt att ta bort alla skäl för hästen att vara rädd, så långt det är möjligt. Beröring över hästens hela kropp med händer, grimskäft eller rep, spö och skrämmande saker, som till exempel en plastpåse, är ett bra sätt att hjälpa hästen över sin rädsla.

Hur kan vi använda våra kunskaper om hästars instinkter?

Flyktbeteende orsakar onödiga problem vid träning, tävling och hantering. Om hästen inte är rädd behöver den inte fly och att ta bort alla skäl för hästen att vara rädd är alltså det bästa sättet att försvaga flyktbeteende. Och naturligtvis motarbetar vi oss själva om vi arbetar på ett sätt, som framkallar rädsla hos hästen, t ex slår den.

Å andra sidan kan vi utnyttja hästens starka flyktinstinkt som ”motor” på ett positivt sätt. En form av flyktbeteende är ju att hästen försöker dra sig undan obehag. Genom att utsätta hästen för en retning (= måttligt obehag) och konsekvent belöna hästen med eftergift så fort den försöker göra som vi vill, kan vi lära en häst det mesta snabbare och mer effektivt än med någon annan metod. Det kallas negativ förstärkning och är ett begrepp, som mycket ofta missförstås. Negativ förstärkning har ingenting med bestraffning att göra, utan innebär att man tar bort obehaget och därigenom belönar hästen när den gjort rätt, dvs eftergift vid rätt beteende. Eftergiften måste komma omedelbart, när hästen gjort rätt, för att hästen ska kunna förstå vad vi menar.

Hjordinstinkten kan vi utnyttja genom att etablera ett ledarskap på ett sätt, som är naturligt för hästen och som den förstår. Genom att se till att vi är ranghöga och har hästens respekt och förtroende kan vi göra den till en MEDarbetare istället för en MOTarbetare. En häst protesterar inte mot rimliga krav från en individ, som den uppfattar som ranghög, utan hästen försöker istället göra vad den kan för att uppfylla önskemålen. Dvs hästen försöker att göra som vi vill, därför att den själv vill det – inte för att vi tvingar den!

Frågor och synpunkter kan skickas direkt till artikelförfattaren på e-mailadressen: svn.forsstrom@medmark.se